

Magdalena Micherda

Scena Lalek "Bajka" w Czeskim Cieszynie jako znaczący ośrodek upowszechniania kultury

Wartości w muzyce 6, 318-330

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magdalena Micherda

Kolegium Nauczycielskie
Bielsko-Biała

Scena Lalek „Bajka” w Czeskim Gieszynie jako znaczący ośrodek upowszechniania kultury

Teatr jest sztuką widowiskową, jak film, telewizja, produkcje estradowe, jest ponadto sztuką trudną. Sztuką wymagającą od odbiorcy szczególnej wrażliwości intelektualnej i emocjonalnej. Wyrobienie tej wrażliwości stanowi podstawowe zadanie wychowawcze w dziedzinie kultury teatralnej. Bez tego nie uda się przyciągnąć na widownię ani starych, ani młodych, poza stałą wąską grupą teatromanów oraz organizowaną mechanicznie publicznością grupową. A bez chodzenia do teatru nie ma kultury teatralnej; bez uczestniczenia w kulturze teatralnej — słabnie uczestnictwo w kulturze w ogóle.

A. Hausbrandt: *Elementy wiedzy o teatrze*

Wprowadzenie

Christopher Balme, profesor w Instytucie Nauk o Teatrze w Moguncji, wyjaśnia, iż pojęcie „teatr” pochodzi z języka greckiego od słowa *theatron*. Pierwotnie oznaczał ‘miejsce do oglądania’, a także formę percepcji zmysłowej. Współczesne rozumienie terminu „teatr” jest bardzo szerokie. Używając tego pojęcia, mamy na uwadze zarówno budynek, czynności, instytucję, jak i estetykę wskazującą na dziedzinę sztuki¹. Pojęcie „teatr” to także trzy główne komponenty: autor, aktor i widz². Wśród typów widowisk teatralnych literatura przed-

¹ Ch. B a l m e: *Wprowadzenie do nauki o teatrze*. Przeł. i uzupełnieniami opatrzyli W. D u - d z i k, M. L e y k o. Warszawa 2005, s. 12. Wśród działów nauk o teatrze można wyróżnić: I. Teorię, II. Systematykę i III. Historię. Zob. też: *ibidem*, s. 13.

² H. J u r k o w s k i, H. R y l, A. S t a n o w s k a: *Teatr lalek. Zagadnienia metodyczne*. Warszawa 1980, s. 97.

miotu wymienia przede wszystkim teatr dramatyczny, muzyczny i lalek. Pierwszy z nich jest przedstawieniem, w którym dramat jest wystawiony na scenie. Obok tradycyjnych form teatralnych obejmuje on także kabaret, wodevil, rewię, teatr dziecięcy i młodzieżowy, formy teatru eksperymentalnego i teatru improwizacji³. Teatr muzyczny obejmuje operę, operetkę i musical. Teatr lalek jest formą, której fundament stanowi przeświadczenie o szczególnym znaczeniu i mocy przedmiotów. Jego siła tkwi przede wszystkim w lalce; człeko-kształtnej postaci i zabawce⁴. Zaliczyć można do niego także teatr przedmiotów i rodzaje maskarady⁵. Henryk Jurkowski podkreśla, że w polskiej warstwie językowej „lalkę teatralną lepiej określiłoby słowo — figura, które podkreślałoby moment twórczy w budowaniu lalki i jej funkcje przedstawiania pewnych wybranych postaci”⁶. Dalej wyjaśnia, iż oczywiście nie ma potrzeby zmian przyjętej terminologii, a refleksje wcześniejsze zamieścił jedynie w celu uzupełnienia pewnych kwestii.

Teatr Cieszyński jako „ewenement na mapie teatralnej Czech i Polski”⁷

Wyjątkowość Teatru Cieszyńskiego Czeski Cieszyn (Těšínské divadlo) polega na tym, iż w jednym miejscu działają trzy profesjonalne zespoły teatralne różnych narodowości. Mowa tu o Scenie Czeskiej, Scenie Polskiej i Scenie Lalek „Bajka”. Historia wspomnianego teatru sięga 1945 roku. Właśnie wtedy elitarna grupa czeskich pasjonatów założyła Spółdzielnię Teatru Śląska Cieszyńskiego, która do 1948 roku kierowała teatrem. Początek działalności divadla oficjalnie miało miejsce 6 października 1945 roku w sali „Na Strzelnicy”⁸. W 1948 roku teatr upowszechniający kulturę wśród mieszkańców całego Śląska Cieszyńskiego upaństwowiono, a sama instytucja podlegała na przemian miastu Czeski Cieszyn i urzędowi wojewódzkim w Ostrawie. Ważnym momentem

³ Ch. B a l m e: *Wprowadzenie do...*, s. 27.

⁴ G. S ł u p c z y ń s k a: *Wstęp*. W: *Teatr lalek i dziecko*. Red. E. R z e w u s k a, G. S ł u p c z y ń s k a. Lublin 2011, s. 8.

⁵ Ch. B a l m e: *Wprowadzenie do...*, s. 33.

⁶ H. J u r k o w s k i, H. R y l, A. S t a n o w s k a: *Teatr lalek. Zagadnienia...*, s. 5—6.

⁷ http://www.tdivadlo.cz/index_pl.php?body=historie_pl [data dostępu: 2.01.2014].

⁸ *60 lat Sceny Polskiej TD, Kronika lat 1951—2011*. Red. J. W a n i a. Czeski Cieszyn 2011, s. 6. W publikacji wykorzystano materiały zawarte w kronice lat 1951—2011 wydanej z okazji 50-lecia Sceny Polskiej w 2001 roku pod redakcją Renaty Putzlacher (artykuły i teksty z poprzednich biuletynów jubileuszowych Sceny Polskiej i Teatru Cieszyńskiego są autorstwa Wandy Cejnar, Renaty Putzlacher i dr Ladislava Slivy; wykorzystano również materiały prasowe oraz informacje zamieszczane w corocznych almanachach Teatru Cieszyńskiego). Niektóre bezcenne informacje pochodzą z prywatnych zbiorów pana Eugeniusza Sumery.

w historii Teatru Cieszyńskiego były lata 1960—1961, kiedy to przeprowadzono się do nowego, kameralnego budynku. Dzięki architektowi Z. Vávrze powstał ciekawy obiekt pozbawiony socjalistycznej megalomanii.

W tym samym czasie powstał także cały kompleks teatralny, obejmujący zaścianek administracyjny, magazyny, warsztaty i garaże⁹. Od roku 1991 do 2002 organem prowadzącym teatr jest Urząd Powiatowy w Karwinie, a od 2003 do chwili obecnej Urząd Wojewódzki w Ostrawie¹⁰. „Od 2008 roku w teatrze działają trzy profesjonalne sceny — Scena Czeska, Scena Polska oraz Scena Lalek „Bajka”. Těšínské divadlo jest ewenementem na mapie teatralnej Czech i Polski, bowiem pod jednym dachem i mając jedną dyrekcję (zachowując odrębność artystyczną) działają trzy w pełni zawodowe zespoły teatralne różnych narodowości”¹¹.

Scena Polska

Teatr jest najważniejszą rzeczą na świecie, gdyż tam pokazuje się ludziom, jakimi mogliby być, jakimi pragnęliby być, choć nie mają na to odwagi, i jakimi są.

T. Jansson: *Lato Muminków*. Przeł. Irena Szuch-Wyszomirska¹²

Scena Polska to profesjonalny polskojęzyczny zespół teatralny powstały 1 sierpnia 1951 roku obok działającej już od 1945 roku Sceny Czeskiej. Polski zespół działa na Zaolziu, a finansowany jest przez Republikę Czeską, a dokładniej Urząd Wojewódzki w Ostrawie¹³. Karol Suszka, obecny dyrektor Teatru Cieszyńskiego, określa tę sytuację mianem światowego fenomenu. Dalej dodaje, że Scena Polska „trwa na pewno dzięki niezwykłym umiejętnościom organizacyjnym naszych działaczy, wysokiemu profesjonalizmowi naszych twórców, dzięki głębokiemu patriotyzmowi, przywiązaniu i szacunkowi do tego, co jest Nasze. Przywiązaniu i szacunkowi do ziemi przodków, do tego, co rozumiemy, czego doświadczamy i gdzie urodziliśmy się. Do **naszego** umiętnie i mądrze przetwarzanego. To **nasze** przyświecało Władysławowi Niedobie i jego współtowarzyszom w tworzeniu zawodowego teatru, by móc powiedzieć, to jest nasz Teatr, nasza Scena, nasz widz”¹⁴.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Cyt. za: M. Szczępańska: *Edukacja kulturalna dziecka w wieku wczesnoszkolnym*. Kraków 2000, s. 2. Słowa w przekładzie I. Szuch-Wyszomirskiej (*Lato Muminków*).

¹³ *60 lat Sceny Polskiej TD...*, s. 6.

¹⁴ Ibidem, s. 3.

Działalność Sceny została zainaugurowana 14 października 1951 roku sztuką *Wczoraj i przedwczoraj* w reżyserii Władysława Delonga¹⁵. Początkowa aktywność zespołu była możliwa dzięki zaangażowaniu lokalnych aktorów amatorów, „którzy niejednokrotnie porzucali swoje dotychczasowe, bardziej intratne zawody, dla niepewnej doli aktorów nowej sceny”¹⁶. Kierownikami artystycznymi Sceny Polskiej byli kolejno (z wyszczególnieniem lat sprawowania funkcji): Władysław Niedoba (1951—1960), Franek Michalik (1960—1966), Alojzy Nowak (1966—1973), Andrzej Przybylski (1973), Kazimierz Siedlaczek (1974—1979), Karol Suszka (1979—1988), Rudolf Moliński (1988—1998, 2001—2003), Jerzy Batycki (1999—2001), Bogdan Kokotek (od 2003 do dnia dzisiejszego). Stanowisko kierowników i sekretarzy literackich zajmowali kolejno: Jan Havlásek, Wanda Cejnar, Petr Grimm, Jiří Roy, Aleksandra Humel, Renata Putzlacher, Paweł Gabara, Kazimierz Jaworski, Joanna Wania (również obecnie), Kazimierz Kaszper, Urszula Kurek, Katarzyna Słupczyńska¹⁷.

Bilans Sceny Polskiej sporządzony w roku jubileuszowym wskazuje na 422 premiery, 11 012 spektakli dla 3 000 000 odbiorców. Repertuar sceny jest bardzo różnorodny. Są to zarówno sztuki autorów polskich (164 spektakle), jak i czeskich i słowackich (54 spektakle). Warto również podkreślić, że nie brakuje w nim także dzieł pisarzy śląskich na czele z Gustawem Morcinkiem, Pawłem Kubiszem czy Zofią Kossak-Szczucką. Obecne są także prapremiery sztuk lub polskich tłumaczeń. 16-osobowy zespół aktorów daje w sezonie około 150 przedstawień, wystawiając 6 premier w sezonie. Oprócz Czeskiego Cieszyna gra na tzw. objeździe w 6 miejscowościach, a także w różnych miastach w Polsce i Czechach. Poza tym gościnnie występował również w Austrii, na Słowacji, Ukrainie i Litwie¹⁸.

Znaczenie Sceny Polskiej jest ogromne. Olgierd Łukaszewicz, prezes Związku Artystów Scen Polskich, podkreśla, iż „60-letnia historia wskazuje na niezmienny szacunek dla publiczności i charakteru regionu. Jest w tej historii wiele przedstawień, które reagowały na współczesność i złożoność kulturową miasta. Prowadzenie teatru w tak szczególnym miejscu to specjalne wyzwanie i szansa na stworzenie klimatu wspólnoty. Potrzeba do tego niezwyklej determinacji i konsekwencji. Podróżując ze spektaklami, propagując i pielęgnując tradycje teatralne, a przede wszystkim umożliwiając publiczności kontakt z polskim językiem literackim i żywym polskim słowem, dokonujecie Państwo szeroko pojętej edukacji — nie tylko artystycznej, ale także społecznej”¹⁹. Wresz-

¹⁵ Sztuka *Wczoraj i przedwczoraj* autorstwa Aleksandra Maliczewskiego wzbogacona została przez scenografa Władysława Cejnara. Zob. też: *60 lat Sceny Polskiej TD...*, s. 6.

¹⁶ Ibidem, s. 6.

¹⁷ Ibidem, s. 6—7.

¹⁸ Ibidem, s. 6—7.

¹⁹ Ibidem, s. 5.

cie dzięki zaangażowaniu twórców Teatru Cieszyńskiego kultura polska zajmuje szczególne miejsce „w przestrzeni europejskiego dialogu o sztuce i dla przyszłych poszukiwań”²⁰.

Ogólna charakterystyka teatru lalek

Teatr lalek jest jednym z najstarszych widowisk w kulturze, a jego historia sięga czasów antycznych²¹. Jego podłoże stanowi niewątpliwie przeświadczenie o niezwykłej mocy przedmiotów, „w szczególności pomniejszonych wizerunków człowieka”²². W Polsce lalkarstwo było od wieków sztuką przeznaczoną zarówno dla dorosłych, pierwotnie bywalców targów, jarmarków, jak i dzieci. Podobnie było w innych europejskich krajach, które mają silne tradycje lalkarskie. Prym wiodą tutaj niewątpliwie Czesi, Słowacy czy Węgrzy²³. Pierwszy stały teatr lalek powstał na terenie Polski ponad 100 lat temu. Współcześnie sztuka lalkarska ulega ciągłym zmianom. Literatura przedmiotu podkreśla, iż „żadna ze sztuk widowiskowych nie uległa tak dużym metamorfozom w tak krótkim czasie. Jedną z licznych i niewątpliwie zasadniczych cech współczesnego teatru lalkowego jest mały widz. Uznanie dziecka za pełnoprawnego odbiorcę sztuki widowiskowej to zasługa właśnie lalkarzy, którzy podbudowani ówczesną wiedzą o rozwoju dziecka i głośnej koncepcji »wychowania przez sztukę« umieścili w centrum artystycznego zainteresowania małego człowieka”²⁴. W tym momencie warto podkreślić, że przedstawienia współczesnego teatru lalek adresowane są także do młodzieży i dorosłych. Wszyscy oni, obcując ze sztuką, współtworzą kulturę²⁵. Tadeusz Borutka pisze, że „w kulturze, pojmowanej jako właściwe i zarazem konieczne środowisko człowieka, osoba ludzka występuje w podwójnej roli: jest jej podmiotem, ale równocześnie przedmiotem i celem jej oddziaływania. Człowiek tworzy wartości kulturowe zarów-

²⁰ Ibidem.

²¹ A. G ł u c h - K l u c z n i k: *Zadania, jakie stawia przed aktorem współczesny teatr lalek dla dzieci*. W: *Teatr lalek...*, s. 47.

²² G. S ł u p c z y ń s k a: *Wstęp*. W: *Teatr lalek...*, s. 8.

²³ A. M o r a w s k a - R u b c z a k: *Teatr lalek jako teatr dla najmłodszych*. W: *Teatr lalek...*, s. 37.

²⁴ G. S ł u p c z y ń s k a: *Wstęp*. W: *Teatr lalek...*, s. 9.

²⁵ J. U c h y ł a - Z r o s k i: *Wprowadzenie*. W: *Wartości w muzyce*. T. 4: *Muzyka w środowisku społecznym*. Red. J. U c h y ł a - Z r o s k i. Katowice 2012, s. 11. Sztukę Jadwiga Uchyla-Zroski definiuje jako „twórczość artystyczną, której wytworami są dzieła o wartościach estetycznych właściwych danej kulturze, a dzieło sztuki — to całościowy i syntetyczny wytwór artystyczny o określonym sensie, charakteryzujący się wysokimi walorami estetycznymi (pięknem)”. Zob. też: J. U c h y ł a - Z r o s k i: *Wprowadzenie*. W: *Wartości...*, s. 11—12.

no dla siebie samego, jak i dla innych ludzi, aby wzbogacić tak swoje, jak i innych życie, w szczególności duchowe; aby uświadomić sobie i innym ludzką tożsamość i ułatwić znalezienie odpowiedzi na pytanie, kim człowiek faktycznie jest. Kultura jest tym, przez co człowiek bardziej staje się człowiekiem, bardziej jest”²⁶.

Wybrane cechy współczesnego teatru lalek dla dzieci

Główne cechy teatru lalek dla dzieci:

1. Teatry lalek adaptują zarówno dramat, jak i epikę, lirykę²⁷.
2. Uwagę zwraca poruszanie zróżnicowanej tematyki, a także ciekawe, zaskakujące inscenizacje²⁸.
3. Każdy wiek odbiorcy zmusza twórców teatru do użycia innych środków, które pomogą w dotarciu do widza.
4. Warto pamiętać, że młody odbiorca jest spontaniczny, szczery, nie znosi zastoju i zbyt długich dialogów²⁹.
5. Lalka musi być estetyczna; upraszczając: musi być po prostu ładna³⁰.
6. Lalka pomaga aktorowi dotrzeć do odbiorcy, szczególnie do młodego adresata — do widza³¹.
7. Teatr lalek rozwija dziecka ekspresję, w tym przede wszystkim ekspresję pozawerbalną³².
8. Teatr lalek jest widowiskiem polisensorycznym, oddziałującym na wszystkie zmysły³³.
9. Na scenie współwystępuje lalka z lalkarzem³⁴.

²⁶ T. Borutka: *Świat Boga — świat człowieka. Rozważania filozoficzno-teologiczne*. Kraków 2011, s. 302—303.

²⁷ H. Waszkiel: *Dramaturgia lalkowa — kilka refleksji*. W: *Teatr lalek...*, s. 16.

²⁸ A. Głuch-Kluczniak: *Zadania, jakie stawia przed aktorem współczesny teatr lalek...*, s. 51.

²⁹ J. Stanowska: *Teatr lalek jako miejsce osvajania dziecka ze sztuką*. W: *Teatr lalek...*, s. 27.

³⁰ Ibidem, s. 29.

³¹ Ibidem, s. 30.

³² A. Morawska-Rubczak: *Teatr lalek jako teatr dla najmłodszych*. W: *Teatr lalek...*, s. 34.

³³ Ibidem.

³⁴ A. Głuch-Kluczniak: *Zadania, jakie stawia przed aktorem współczesny teatr lalek...*, s. 49.

10. Teatr lalek to „teatr artystyczny, poszukujący, niespokojny, odkrywający wciąż nowe środki i formy wypowiedzi, czasem agresywny, czasem poetycki, zawsze gorący, dotykający spraw ważnych dziś lub zawsze”³⁵.

11. Współczesny teatr lalek nie jest już sztuką ludową, jest za to teatrem nowoczesnym, „teatrem totalnym, gdyż łączy w sobie różne formy: literaturę, muzykę, grę dramatyczną, sztukę plastyczną i sztukę taneczną”³⁶.

12. Współczesny teatr lalek dla dzieci bierze także pod uwagę rozwój informatyczny dzieci, wprowadzając nowe techniki związane m.in. z Internetem czy kinem³⁷.

Rodzaje lalek teatralnych

Mariola Szczepańska wymienia następujące rodzaje lalek teatralnych:

1. Lalka kartonówka — jedna z łatwiejszych do wykonania nawet przez same dzieci, teatrzyk tego typu był bardzo popularny w XIX wieku w Anglii, następnie także w Hiszpanii, Niemczech, Danii i Czechach³⁸.

2. Lalka mimiczna, lalka rękawiczka — również prosta w wykonaniu, tworzywem jest najczęściej guma, trykot, helanko, ręka aktora wewnątrz głowy umożliwia przedstawienie różnego rodzaju min.

3. Aktor w masce, aktor za maską, aktor z maską.

4. Lalki supelki — funkcjonują jako pacynki lub kukiełki, tzn. z wykorzystaniem patyka, nici czy drutu.

5. Lalka pacynka — to lalka rękawiczkowa.

6. Kukiełka — jest to lalka osadzona na patyku.

7. Lalka żyworęka (jednoreka i podwójna).

8. Marionetka i jawajka — pierwsza z nich posiada podobnie jak człowiek stawy, jest zawieszona na niciach, druga z nich zbudowana jest na zasadzie wayang golek³⁹.

³⁵ Cyt. za: A. Głuch-Klucznik: *Zadania, jakie stawia przed aktorem współczesny teatr lalek...*, s. 49.

³⁶ Ibidem.

³⁷ G. Słupczyńska: *Aksjologiczny wymiar współczesnego teatru dla małego widza na przykładzie spektakli Teatru im. Hansa Christiana Andersena w Lublinie*. Lublin 2011, s. 72.

³⁸ Ten typ teatrzyków ma w Anglii swoje muzeum — Pollock Museum w Londynie, zob. też: M. Szczepańska: *Edukacja kulturalna dziecka...*, s. 272—281.

³⁹ Ibidem.

Kontakt dziecka z lalką – funkcje i wartości

Teatr lalek spełnia różne funkcje. Przede wszystkim „uczy, rozwija, bawi”⁴⁰. Można tutaj wymienić przez analogię jego funkcję poznawczą, estetyczną, komunikacyjną, edukacyjną, emocjonalną i integracyjną⁴¹. Warto także podkreślić jego znaczenie kompensacyjne, terapeutyczne i diagnostyczne. Kontakt z lalkową formą teatralną może w pewnym stopniu wynagrodzić dziecku codzienną rzeczywistość, czasem bardzo szarą i trudną. Tym samym umożliwia mu przeniesienie się do świata piękniejszego, lepszego i co ważne, w którym może zdarzyć się wszystko. Sama lalka nie tyle leczy, ile pomaga odkryć, nazwać, a więc zdiagnozować problem lub złagodzić jego skutki. Dziecku łatwiej otworzyć się przed lalką, która likwiduje dystans, daje poczucie bezpieczeństwa i pozwala zrozumieć emocje. Staje się ona również partnerem na poziomie dziecka, którego nie musi się obawiać. „Jest często jedyną istotą, której dziecko lub dorosły może powierzyć swe kłopoty całkowicie swobodnie. Lalka należy do świata bogów, życzyliwych człowiekowi przodków i siły natury [...]. Magia teatru sprawia, że aktor i widz wspólnie przeżywają, podobnie czują i myślą. Dzięki temu dziecko uczy się empatii, a tego przecenić nie sposób”⁴².

Scena Teatru Lalek „Bajka”

Jest to niezmiernie szlachetne posłannictwo otwierać dziecięcą wrażliwość, wzbogacać fantazję dziecka, rozwozić po całym świecie radość, powodować błyski zdumienia w oczach naszych milusińskich⁴³.

Wilhelm Przeczek

Scena Lalek „Bajka” jest „jedyną profesjonalną sceną lalkową na zaolziańskim Śląsku (tamtejsza społeczność czeska nie wykształciła tego typu teatru, co może dziwić, jeśli pamiętamy o dużej aktywności lalkarstwa czeskiego) i jedynym profesjonalnym teatrem lalkowym grającym po polsku. Jest też najpopularniejszym polskim teatrem, gdyż każde dziecko z terenu Zaolzia ma z nim wielokrotny kontakt w wieku przedszkolnym i szkolnym”⁴⁴. Teatr działa obecnie

⁴⁰ J. S t a n o w s k a: *Teatr lalek jako miejsce osvajania dziecka...*, s. 30.

⁴¹ W. P a n e k: *Wiedza o kulturze*. Wołomin 2005, s. 144–156.

⁴² Cyt. za: J. S t a n o w s k a: *Teatr lalek jako miejsce osvajania dziecka...*, s. 30.

⁴³ M. P i n d ó r: *Sześćdziesiąt sezonów polskiego teatru lalek na czeskim Śląsku (fragmenty)*. W: *Śląskie miscellanea*. T. 21. Red. K. H e s k a - K w a ś n i e w i c z. Katowice 2008.

⁴⁴ Ibidem.

wspólnie ze Sceną Polską i Sceną Czeską w ramach Teatru Cieszyńskiego. Swoją historię zespół rozpoczął w roku 1947 w Karwinie przy Zarządzie Powiatowym Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego. Pierwszą jego siedzibą było Polskie Gimnazjum Realne im. J. Słowackiego w Orłowej. Pierwotny charakter tej instytucji można określić mianem wędrownego teatru kukiełkowego, którego aktorami były wychowawczynie przedszkoli, a pierwszym kierownikiem artystycznym nauczyciel Ferdynand Król⁴⁵. Pod względem formalnym teatr zainaugurował swoją działalność premierą utworu Marii Konopnickiej pt. *O szwaczu i królowie*. Od roku 1950 możemy już mówić o istnieniu w pełni profesjonalnego zespołu działającego nieprzerwanie aż do 31 sierpnia 2008 roku w Czeskim Cieszynie przy ZG PZKO. Zasadniczo do roku 1994 teatr lalek pracuje „w warunkach trudnych, miejscach nieteatralnych, technicznie do wystawiania sztuk nieprzygotowanych — salkach przedszkolnych i klasach szkolnych m.in. Czeskiego Cieszyna, Mostów, Nieborowa, Trzyńca, Gutów, Wędryni, Bystrzyca, Koszarzysk, Milikowa, Nawsia, Boconowic, Karwiny, Łomnej, Jabłonkowa”⁴⁶. Trudno nie wspomnieć także o widowiskach przeznaczonych dla dorosłych, a realizowanych w miejscowych domach PZKO. Przełomowym momentem w działalności zaolziańskiej Bajki był sezon 2008/2009. 1 września Bajka stała się bowiem trzecią sceną Teatru Cieszyńskiego i od tego dnia oficjalna nazwa zespołu brzmi: Scena Bajka⁴⁷. Zmiana była związana ze stroną finansową, a dokładniej z nowym podziałem środków państwowych przeznaczonych na działalność społecznych stowarzyszeń. Wykorzystano przychyłność Urzędu Wojewódzkiego w Ostrawie i przyłączono Teatr Bajka do Těšínského divadla. Początkowo korzystała jeszcze z gościnności Zarządu Głównego PZKO, żeby ostatecznie przeprowadzić się z początkiem sezonu 2010/2011 do Teatru Cieszyńskiego. Czekala tam na zespół nowa i dostosowana do potrzeb sceny lalkowej Biała Galeria ze sceną i miejscem na widowni dla 120 osób⁴⁸. W związku z tym, że zespół nie był już od tej pory częścią organizacji społecznej, sprawy techniczno-organizacyjne poszły już w niepamięć. Mógł zatem w pełni skoncentrować swoją uwagę na sprawach artystycznych. Każdego roku współczesna, nowa Bajka ma w swoim repertuarze trzy premiery. Spektakle trwają zwykle godzinę lekcyjną. „W okresie ostatnich pięciu lat w jej repertuarze znalazły się przede wszystkim sztuki i adaptacje autorów znanych, reprezentujących klasykę literatury dziecięcej. A więc *Kot w butach* na podstawie baśni Charles’a Perraulta, *Calineczka* i *Mała syrenka* według Hansa Christiana Andersena, *Tajemnicza szafa*, gdzie podstawą scenariusza były *Opowieści z Narni* C.S. Lewisa, adaptacja *Pipi Pończoszanki* Astrid

⁴⁵ M. P i n d ó r: *Sześćdziesiąt sezonów polskiego teatru lalek...*, s. 4.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem, s. 6.

⁴⁸ C. R u d n i k: *Nowa Bajka. W: Bajka 65 lat Sceny Lalek Bajka...*, s. 10.

Lindgren⁴⁹. Ważnym wydarzeniem zarówno dla zespołu Bajki, jak i Sceny Polskiej była dwugodzinna *Mała syrenka*. Następnie wystawiono sztukę *Na jagody i O Janku Wędrowniczku* Marii Konopnickiej. Kolejnym wyzwaniem dla zespołu Bajki była *Makowa wojna* na podstawie utworu Ewy Szelburg-Zarębiny *Najdzielniejszy z rycerzy*. W repertuarze Bajki czołowe miejsce zajmują także utwory rodzimych twórców. Scena wystawiła następujące dzieła pisarzy ze Śląska Cieszyńskiego:

1. *Cudowna lampa* Kazimierza Kaszpera i Adama Wawrosza.
2. *Złotogłowca* Wilhelma Przeczka.
3. *Śląskie powiarki z pokładu Idy* według Gustawa Morcinka.

Nowością Sceny Bajka było wystawianie przedstawień także w języku czeskim. „Poszerzona została w ten sposób oferta Teatru Cieszyńskiego dla widza czeskiego, ale nałożone zostało dodatkowe zadanie na barki lalkarzy. Ci sami aktorzy bowiem, którzy muszą władać oboma językami lub przynajmniej poprawnie artykułować, przygotowują swoje role po polsku i po czesku. Premiery w jednej, a potem drugiej wersji językowej odbywają się w krótkich odstępach czasowych, po czym przedstawienia grane są często na przemian. Wymaga to od aktorów ogromnego skupienia, by nie dochodziło do pomyłek językowych”⁵⁰. Zarówno w języku polskim, jak i czeskim wystawiono m.in. *Świetliki* i *Calineczkę* (2010)⁵¹.

W roku jubileuszowym zespół Sceny Lalka liczył 9 osób: Jakub Tomoszek (kierownik artystyczny), Dorota Grycz, Wanda Michałek, Robert Kurkiewicz, Jola Polok, Krystyna Czech (organizator widowni), Tomáš Ožana, Marian Mazur i Jan Szymanik⁵².

Znaczenie Sceny Lalek „Bajka” dla zróżnicowanego wiekiem odbiorcy

Głównym celem Sceny Bajka jest promowanie języka polskiego i dbałość o jego kulturę wśród dzieci i młodzieży. Jest to możliwe z uwagi na fakt, iż każde dziecko ma z nim kontakt zarówno w przedszkolu, jak i w szkole. Zadanie to wydaje się szczególnie ważne w obecnych czasach, kiedy to niemalże każdego dnia zastanawiamy się nad kondycją języka polskiego w naszym kraju. Zadajemy sobie często w pedagogicznych ośrodkach aktualne pytanie: czy język jest zaniedbanym obszarem wychowania? Tymczasem „w kręgach pezetka-

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² *Sześćdziesiąt sezonów polskiego teatru lalek. Kronika lat 1948—2013...*, s. 1, strona tytułowa.

owskich mówi się wręcz o wypełnianiu przez Bajkę misji narodowej i artystycznej w środowisku polskich dzieci z Zaolzia”⁵³. Warto w tym momencie podkreślić, że zespół nie występuje tylko w salach przedszkolnych i klasach szkolnych, ale także w domach PZKO, a spektakle oglądają zarówno dorośli, jak i całe rodziny. Nauczyciele najczęściej podkreślają, że trwające ok. 45 minut spotkanie z Bajką:

- pogłębia wiedzę literacką uczniów,
- uzupełnia programy nauczania (metody opracowania tematu, ekspresja teatralna, muzyczna, plastyczna),
- dziecko ma kontakt z pięknym językiem polskim,
- przedstawienia kształtują wrażliwość intelektualną i emocjonalną dziecka,
- dziecko może poznać kulturę, ma kontakt z kulturą w ogóle,
- dzięki przedstawieniom dziecko ma szansę poznać kulturę regionu, w którym mieszka,
- Bajka upowszechnia także szeroko pojmowaną kulturę polską,
- widowiska są dla dzieci inspiracją do zrozumienia i wyrażania swoich emocji poprzez malowanie i rysowanie,
- Bajka uczy, bawi, wprowadza dziecko w świat fantazji, rozwija wyobraźnię,
- przedstawienia kompensują różnego rodzaju braki dziecka, pozwalając mu przenieść się choć na chwilę do lepszego, piękniejszego świata,
- przedstawienia pełnią także funkcję wychowawczą, ułatwiającą dziecku zrozumienie rzeczywistości, a także pomagają dziecku radzić sobie z problemami codzienności⁵⁴,
- dziecko ma szansę obcować ze sztuką wyjątkową, gdyż Bajka „ma swój styl, swoją niepowtarzalną estetykę, wierność lalce”⁵⁵.

Warto zaznaczyć, że 15 października odbyła się premiera śpiewogry lalkowej dla dzieci według Gustawa Morcinka *Śląskie powiarki z pokładu Idy*, w adaptacji i reżyserii Józefa Z. Czarneckiego. Rozśpiewane widowisko adresowane było przede wszystkim do najmłodszych widzów, ale również rodzice mieli okazję przypomnieć sobie twórczość Morcinka w ramach obchodów Jego Roku na Zaolziu. Autorką scenografii była Anna Franta, muzyki — Sonia Koutová-Smugała, a lalki wykonał Józef Kurek. Wystąpili: Wanda Michałek, Jan Szymanik, Jakub Tomoszek oraz gościnnie Marzena Lanc⁵⁶. Sztuka przyczyniła się z pewnością do ponownego odkrywania piękna twórczości Gustawa Morcinka pochodzącego z Karwiny i działającego na Śląsku Cieszyńskim. Warto także zaznaczyć, iż promuje ona, obok wartości polskich, także uniwersalne: dobro,

⁵³ M. P i n d ó r: *Sześćdziesiąt sezonów polskiego teatru lalek...*, s. 6.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ K. S u s z k a: *Bajka, czyli własny styl, niepowtarzalna estetyka, mądre kierownictwo, wierność lalce*. W: *Bajka 65 lat...*, s. 2.

⁵⁶ *Almanach Sceny Polskiej i Sceny Lalek Bajka Těšínského divadla 2011/2012*. Red. I. H e c - l o v á, I. M i s a ř, D. P a v l í k o v á, J. W a n i a. Czeski Cieszyn 2012, s. 18.

prawdę i piękno. Podkreśla wartość pracy, tłumacząc, „że warto pracować, bo za dobrą pracę i dobre uczynki należy się każdemu nagroda”⁵⁷. Ciekawą atrakcją podczas przedstawienia była także nauka piosenek, szczególnie tych regionalnych o Karliku, o starzyku z fajeczką czy Helence⁵⁸.

Podsumowanie

Scena Lalek „Bajka” od 65 lat, każdego dnia się rozwija, zmienia i idzie z duchem czasu. Wciąż jednak z tą samą dbałością pamięta o odbiorcach, zarówno tych najmłodszych, jak i tych nieco starszych i dorosłych. W swoim repertuarze uwzględnia przede wszystkim utwory polskie, ale można odnaleźć w nim także dzieła należące do innych kręgów kulturowych⁵⁹. Warto podkreślić, iż Scena Lalek „Bajka” upowszechnia kulturę polską szczególnie wśród najmłodszych mieszkańców Zaolzia. Uwrażliwia na piękno języka polskiego, a także pomaga rozwijać umiejętność posługiwania się językiem literackim, nie zapominając również o gwarze. Ważne jest również to, że Bajka rozwija zainteresowania czytelnicze, uświadamiając najmłodszym, iż właśnie w książkach mogą odnaleźć najlepsze źródło wiedzy. Uczy także myślenia, rozwija wyobraźnię, zachęca do własnych poszukiwań naukowych, poprawia zachowanie, a także promuje wartości uniwersalne: dobro, prawdę i piękno. Tym samym staje się przeciwwagą dla wszechobecnej tzw. kultury masowej. Refleksję o Bajce zakończę życzeniami Karola Suszki, dyrektora Teatru Cieszyńskiego: „Kochana **Bajeczko**, niech Ci przyświecają sprawdzone racje — bądźmy prawdziwymi w życiu i na scenie, wtedy zagości na twarzach i w oczkach tych, dla których gracie, uśmiech prawdziwego szczęścia i podziwu dla waszej niewspółmiernie pięknej i szlachetnej pracy”⁶⁰.

⁵⁷ Ibidem, s. 19.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ M. P i n d ó r: *Sześćdziesiąt sezonów polskiego teatru lalek...*, s. 5.

⁶⁰ K. S u s z k a: *Bajka, czyli własny styl...*, s. 3.

Magdalena Micherda

**Bajka — The Theatre of Puppets in Czech Cieszyn
as a Significant Centre of Popularising Culture**

S u m m a r y

The article draws the readers' attention to the uniqueness of Bajka — the puppet theatre staging plays in Polish — being a professional puppet stage in Zaolzie. It is worth mentioning that Bajka is the third professional theatrical group in that region, the other two being The Polish Stage and The Czech Stage of Czech Theatre in Cieszyn. For over 60 years it has performed for its youngest, a bit older and adult audience. Its program includes mostly Polish artistic pieces, but it is also possible to see works from other cultural areas. It should be emphasised that Bajka popularises Polish culture, especially among the youngest residents of Zaolzie. It makes them sensitive to the beauty of Polish language and it helps them develop their abilities to use literary language, as well as local dialect. Bajka also develops readership interests, making the youngest ones aware of the fact that books constitute the best source of knowledge. It teaches them how to think, it develops their imagination and encourages them to do their own scientific research, it improves their behaviour and promotes universal values such as: good, truth and beauty. This way it constitutes a counterweight to the ubiquitous mass culture.

Key words: puppet theatre in Czech Cieszyn, Polish culture, value of theatre performance, beauty of language

Magdalena Micherda

**Le théâtre de marionnettes Bajka à Cieszyn tchèque
comme centre important de popularisation de la culture**

R é s u m é

L'article attire l'attention sur la singularité du théâtre de marionnettes Bajka, qui est une institution professionnelle, siégeant en Silésie de Zaolzie et jouant dans la langue polonaise. Il faut souligner que c'est la troisième troupe professionnelle, sauf la Scène polonaise et Scena Czeska Teatru Cieszyńskiego à Cieszyn tchèque. Depuis plus de 60 ans il s'adresse aux spectateurs, de même les plus jeunes, les adolescents que les adultes. Dans son répertoire, le théâtre propose avant tout des oeuvres polonaises, mais on peut y retrouver également des textes provenant des autres cercles culturels. Il faut souligner que le théâtre Bajka popularise la culture polonaise, particulièrement parmi les plus jeunes habitants de Zaolzie. Il sensibilise à la beauté de la langue polonaise, et aide à développer la compétence de ses servir du registre littéraire, sans oublier le patois. Il est aussi important que Bajka développe des intérêts pour la lecture, en démontrant aux petits que c'est dans les livres qu'ils peuvent trouver la meilleure source du savoir. Le théâtre enseigne à penser, développe l'imagination, encourage à ses propres recherches scientifiques, corrige le comportement et promeut des valeurs universelles : bonté, vérité et beauté. Par cela il devient un contrepois à l'omniprésente culture de masse.

Mots-clés : théâtre de marionnettes à Cieszyn tchèque, culture polonaise, valeurs des spectacles théâtraux, beauté de la langue

Fot. 1. *Bajka o Królowie Fasolce* w wykonaniu aktorów Teatru „Trip”. Zdjęcie z archiwum Teatru „Trip”

Fot. 2. *O tym jak Fregzelka i Wiercipiętka spotkały czapeczkę* w wykonaniu aktorów Teatru „Trip”. Zdjęcie z archiwum „Teatru Trip”

Fot. 3. *Babroszki lecą w kosmos* w wykonaniu aktorów Teatru „Trip”. Zdjęcie z archiwum Teatru „Trip”

Fot. 4. *Tajemnica Skarbu na Kurzej Nóżce* w wykonaniu aktorów Teatru „Trip”. Zdjęcie z archiwum Teatru „Trip”